

Suomen lappalaisten ajanlasku (äi'ge-lohkku).

Vuosi on lapiksi: P *jáhkki*, K *ehkkē*, I *ihe* (~ suom. i k ä).¹ Se jakautuu 12 kuukauteen (P *mānnu* < skand., kuu, *māno-báddi*, I *mānu-paje* kuukausi), joiden nimistä tiedot ovat melko ristiriitaiset ja vajavaisetkin. Inarilaiset ovat jo peräti unohtaneet vanhat kuukausien nimet.

Tammikuu: P *oddá-jáye-mānnu* (samoin N; R *Oddepeiwe*) uudenvuodenkuu, K *tál'v-ar'g-mān^a* talviarkikuu ².

Helmi-kuu: P *kuovvá-m.* < skand. (s:n N *guovvá-* eli *guová-m.*; R *Kuowamanno*), K *je'n-pjzz^e-m.* suurpaastonkuu.

Maaliskuu: *núktšá-* eli *nuvtšá-m.* (s:n N; R *Njuktja*) joutsenkuu (koska sen lopulla joutsen saapuu Lappiin), K (Pa ennen) *nuχ¹tš-m.*, S *razz^en-peiv-m.* Maarianpäivänkuu.

Huhtikuu: P (E) *vuorátšás-m.* (R *Worakis*) variskuu, (U) *kārá-*

¹ Lyhennykset: I inarinlappi, K koltanlp. (Pa Paatsjoki, Pe Petsamo, S Suonikylä), N norjanlp., P pohjoislp. (E Enontekiön, U Utsjoen; lisäksi Sodankylän [nyk.] lapinmurre ja Inarin porolp.), R ruotsinlp., T turjanlp.

² Vrt. suomalaisilla talvikuu joulukuu.

näs-m. (s:n N) kaarne- eli korppikuu, Ko (Pa) *vuor^{at}šás-m.*, (S) *eij^e-peiv-m.* pääsiäiskuu.

Toukokuu: P (U) *tsuono(s)-m.* (N *cuonos-m.*, R *tsobmos¹*) hankikuu ², (I, porolp.) *kuödteh-m.* »kantama»- eli vasomakuu ³, K *vuäss^e-m⁴*. vasakuu. Pa, S (nyk.) *kiðð^a-m.* kevätkuu, S myös *kiðð-ar^lg-m.* kevätarkikuu.

Kesäkuu: P *miesse-m.* (s:n N) vasakuu (viimeiset poronvasat syntyvät kesäkuun alkupuolella), (U ennen? *Kuoddet manu*) (E ennen *peähtsi-m.*)⁵ mäntykuu (koska pottupuu silloin alkaa »niloa»), (I, porolp.) *keässe-m.* kesäkuu, Ko (Pe) *kiðð^a-m.* (s:n Pa ennen) kevätkuu, S *Pēderpōzsz-m.* Petrinpaastokuu.

Heinäkuu: P *keässe-m.*⁶ (s:n N) kesäkuu, (E ennen?) *šniil'džá-m.* hienokarvainen kuu (nim. porolla; tarkoittaa karvanluontia), (I, porolp. nyk.) *šádtwi-m.* kasvien kuu, myös *suöidne-m.* heinäkuu, K (S) *kiess-m.* kesäkuu.

Elokuu: P *šniil'džá-m.* (s:n N, Koutokeino; R *Snelkja*) hienokarvainen kuu, (E ennen?) *por^lge-m.* »purka»- eli täysikarvainen kuu (porolla), (I, por. nyk.) *suok^lsá-m.* matokuu tai *lad^ldo-m.* niittokuu, K *por^lg^e-m.* tai *kuoa^lg^a-m.*, (Pe) *seχ^ls-m.* karvakuu.

Syyskuu: P (E ennen?) *rágáh-m.* »rykimä»- eli poronkiimakuu ⁷, (U ennen) *vuotke-m.*⁸ sarvenkelomakuu, (nyk.) *por^lge-m.* (s:n N; R *Pork e*) »purka»-kuu, (I, por. nyk.) *tšák^ltšá-m.* syyskuu, K *věznái-m.* ristinpäivänkuu.

Lokakuu: P (U ja I, porolp.) *rágáh-m.* (N *rágád-m.*; R *Rak a t*) »rykimä»-kuu, (E ennen?) *kolgo-m.* valumakuu (koska hirvas kiiman tähden joutuu lamaan), K (Pe, S) *rēγγaw-m.* »rykimä»-kuu, (Pa) *kol^lg^a-m.*, (S myös) *vuov^lr-m.* vuokrakuu (koska silloin vuokrattiin peuranpyyntimaita).⁹

Marraskuu: P (U) *kolgo-m.*, (I, porolp. *kōlgoh-m.*) (N *golgo- l. golguk-m.*) valumakuu, (U ennen?) *pásse-m.* »pyhäkuu», (E ennen?) *pas-*

¹ Vrt. T *cuonīs* huhtikuu.

² Suomalaisilla *hanki kuu* merkitsi maalís- ja paikoin huhtikuuta, virolaisilla *hange kuu* maaliskuuta.

³ U (ennen) *Queddet* eli *Kuoddet manu* kesäkuu.

⁴ T *vīze-mānna*.

⁵ R *Petje* (oik. *Petse*) heinäkuu.

⁶ T *kiesse-m.* kesäkuu.

⁷ Samoin K (Nuortijärvi) *rēγγ^ot-m.*

⁸ NIELSENIN mukaan on norjanlappalaisilla *vuot^lked-manno bor^lg-* ja *rágád^l-mannon* välissä. Friisillä *v.-m.* on syyskuu.

⁹ Maist. E. A. Virtasen muistiinp.

*sates-m.*¹), K (Pa nyk.? *jav^lre-m* järvikuu (koska vedet silloin jäätyvät), (S, Pe) *poçriv-m.* pokrovan eli jumalanäidinpäivän kuu; (S myös) *kol^lg^a-m.*

J o u l u k u u: P *juov^llä-m.* (< suom. < skand.) (s:n N; R J a u l o m a n n o), K *pğzz^e-m.* pyhän- eli paastonkuu.

Lappalaisia kuukaudennimiä tarkastellessa huomaa, että niistä on 10 johdettu juhlapäivistä tai -ajoista — ne ovat siis suhteellisen myöhäsyntyisiä —, eläimistä ja niihin kohdistuvista ilmiöistä 12 (yksistään porosta 9), kasveista 3, vuodenajoista 4, luonnonoloista 2 ja ihmisten toimista 2.² — *N'uktšá, vuoratsás-, miesse-* (K *vuass^e-*), *keässe-, po^lge-, ráyáh-, kolgo-* ja *pásse-* alkuiset kuukauden nimet ovat yhteiset sekä länsi- että kolttalapiin murteille. — Nimien muistiinpanijoista ainoastaan J. FELLMAN sanoo, että kuukausien lukumäärä oli Utsjoella 13.³ Lappalaiset jakoivat vuoden: »kuukausiin, joihin jokaiseen laskettiin yleensä neljä viikkoa (*vakko*), jonka tähden lappalaisten vuodessa oli varsinaisesti 13 kuukautta, mutta muutamina vuosina vain 12. Näitä kuukausia nimitettiin hieman eri tavoin eri seuduilla.» Hänen luettelossaan näyttää ylimääräisen kuun nimenä olevan 5:s kuukausi *Shuomus manu* (vrt. edellä *tsuonos-männu* toukokuu) *Vuoratsšas* ja *Kuoddet manu* välillä. Tällöin kuitenkin 7:n kuun nimi *Miese manu* 'vasakuu' jää käsittämättömäksi, koska juhanukseen mennessä jo viimeisetkin vasat ovat syntyneet. On todennäköisempää, että *Shuomus* ja *Kuoddet manu* olivat saman kuun, toukokuun, nimiä. — Niinikään HÖGSTRÖM kertoo ruotsinlappalaisten laskevan vuoden 13 kuukautta, vaikka hän luettelee vain 12:n nimet.⁴ KORHONEN selittää asian siten, että Lapissa mahdollisesti käytetyn »13-kuisen riimukalenterin kuukaudet samoin kuin lyhyemmissä aikamäärissä käytetyt neliviikkoiset kuukaudet olivat vain laskukuuksia, mutta varsinaiset ja nimelliset kuukaudet laskettiin taivaallisen kuun

¹ R *Passatis manno* joulukuu; vrt. virolaisten *talvistepühakuu* id.

² Vertailun vuoksi mainittakoon, että SCHRADERIN mukaan ovat kuukauden nimet saaneet nimensä, lukuunottamatta muutamia historiallisena aikana muodostettuja 1) sääsuhteista ja luonnonilmiöistä, 2) vuodenajoista, 3) ihmisten toimista, 4) juhlista ja 5) laskusanoista. Viimeinen ryhmä siis puuttuu lappalaisista kuukauden nimistä. — Mainittakoon, että ostjakeillakin on »variskuu» ja kaksi »hankikuuta» sekä jenseiostjakeilla »kiimakuu» (WIKLUND Om lapparnes tideräkning, s. 13).

³ Anteckningar under min vistelse i Lappmarken III, ss. 17—8.

⁴ Beskrifning öfwer de til Sweriges Krona lydande Lapmarker (1746), s. 168. Samoin WIKLUND mainitsee 13 kuukautta Jällivaarasta (Om lapparnes tideräkniag). Mainittakoon, että NIELSENIN mukaan ruijanlappalaiset vielä äskettäin laskivat vuodessa olevan 13 kuukautta. Ylimääräinen kuu, *vuot^lked-manno*, sijoittui *bor^lge-* ja *rágád-mannon* väliin). Lærebok i lappisk II, s. 176).

mukaan».¹ Högströmin mukaan ruotsinlappalaiset käyttivät riimukalentereja; samoin tornionlappalaisilla (joihin kuuluivat mm. enontekiöläiset ja utsjokiset), mainitaan olleen jo 1600-luvulla puulevyistä tehtyjä kalentereja (Rijmspielkor), »joista he laskivat kaikki vuodenajat ja Festa fixa». Kirkkoherra TORNÆUS kertoo opettaneensa heille karkausvuoden.²

Taivaallisen kuun vaiheita kuvaavat seuraavat yhdyssanat: P *oddá-männu* uusikuu, *šád'di-m.* kasvava eli yläkuu, *m. leä pēlin* kuu on puolessa, *nuōs'si-m.*, Ko *nōhkki-mān^a* loppuva eli alakuu, P *póares-m.*, K *vuamm-m.* vanha kuu, loppukuun viimeiset päivät, K *mān^a-vuōdd^a* kuunpohja (aika, jolloin kuu on näkymättömissä ennen uutta kuuta), *m.-jōry^aljōs* kuun käänne. — Kuun eri vaiheilla uskotaan olevan vaikutusta luonnon kasvuvoimaan. »Asepuut — lusikkapuusta aina seinähirteen asti — ovat, ollakseen lujia, kaadettavat uuden kuun aikana; vanhan kuun kestäessä otetut lahoavat pikemmin»,³ mutta alakuulla hakatut polttopuut kuivavat paremmin. Uudenkuun aikaan on paras myös salvaa ja teurastaa poroja, silloin on poro lihavin ja verevin; loppukuulla teurastettu liha ikäänkuin kutistuu keittäessä. Kasvavalla kuulla syntyvä lapsi menestyy hyvin.⁴

Poronhoitovuosi (P *póavzo-jáhkki*) alkaa Utsjoella toukokuun 1. päivästä, kun vaatimet alkavat vasoa, Inarissa ja Koltta-Lapissa taas lehden kellastuessa syyskuulla, jolloin ruvetaan kokoamaan kesälaitumella olevia poroja; myöhemmin, täyden »ruskan» aikana ne ovat arempia. Muuten vuosi lasketaan alkavaksi tammikuun alusta. Vuoden vaihde on (I, porolp.) *äi'ge-jorgā^atáh*, ajankäänne. J. FELLMANIN mukaan vuosi jaettiin Utsjoella neljään jaksoon (vanhan ajanlaskun mukaan): 1. Klemetinpäivästä (23/11) Mattiin (25/2), 2. Urpoon (25/5), jolloin kesä alkoi, 3. Perttuliin (24/8), jolloin syksy alkoi, 4. Klemettiin. Tämä jako oli varmaankin naapurikansoilta omaksuttu, sillä se ei noudattanut ensinkään vuoden vaihteluja; Lapissahan talvi kestää 6—7 kuukautta. Lappalaisten nykyään käyttämästä vuodenaikajaosta tulee puhe tuonnempana merkkipäivien yhteydessä. Fellman sanoo myös joka viikolla (*váhki'ku*, I *okko* < skand.) olevan oman nimensä, joista hän kuitenkin mainitsee vain pari, nimittäin *kanta-*

¹ Suomalaisten vanhasta ajanlaskusta, s. 34.

² Berättelse om Lapmarckerna och Deras Tillstånd (Bidrag till kannedom om de svenska landsmälen och svenskt folkliv. XVII. 3., s. 39. LEEM (Beskrivelse over Finnmarkens Lapper, s. 377) sanoo ruijanlappalaisillakin olleen riimukalentereja.

³ ILMARI ITKONEN, Kotiseutu 1912, ss. 123—4 (Inari).

⁴ Vrt. Skrifter utg. av Sv. Litt. S. i Finland CXCIV, s. 503: Alakuulla syntyvät lapset ovat heiveröisiä. — Myös suomalaisilla ovat samantapaiset käsitykset puunkaadosta ja teurastuksesta yleiset.

vakko 'vapunjälkeinen viikko'¹ ja *oarre-v.* 'orava-v., marraskuun 1. viikko, jolloin oravannahka alkaa puhdistua'. Nykyään tunnetaan Utsjoella seuraavat viikot: *piidno-vâhk'ku* piina- eli kiirasviikko, jolloin on pitkäperjantai, *miesâš-v.* pikkuvasa-v., toukokuun ensimmäinen viikko (jolloin on tavallisesti *m.-por'lgâ*, poronhoidolle onnea lupaava, kova 'vasapyry'), *mîhtsâmâr-v.* juhannus-v., *vâreh-v.*² (*vârîh* urosporo 2. ikävuodellaan), olloin »poronetso» alkaa, *Pâr'de-beäi-v.* Perttulin-v., *ruš'ke-v.* syyskuussa lehden kellastuessa, *mîhkkâlmâs-v.* Mikkelin-v., *ôar'ri-v.* orava-v., sitä seuraava, *tâl've-v.* talvi-v., sitä seuraava, ja *kolgo-* eli *hâllemâs-v.* pyhänmiesten v.³ — Inarilaiset nimeävät jonkin verran useampia viikkoja, mutta vasta loppuvuodesta alkaen: *Pâr'du-peäi-okko* Perttulin-v., *vîzini-o.* (< Ko. *vêznâi*) syyskuun 1. viikko, jolloin on usein ohimenevästi kylmää (*v.-tâl'vadž lî satanâ-tâl'vadž* 'v.-talvi on saatanan talvi'), *kosk^amus-o.* 'keskimäinen v.', *vuossmudž-o.* 'ensimmäinen v.', *matsmes-o.*⁴ (Matinmessu oli 21/9), jolloin on tavallisesti lauhaa, *Mikk^almes-o.* Mikkelin-v., *Pirâit-o.* Riitan-v., jolloin siiankutu alkaa, *tâl'v-îj-o.* talviyö-v., pakkasten alkaessa, *ôarrê-o.*⁵ orava-v., jolloin poikaoravan nahka ei vielä kelpaa, *Simmon-o.* (Simonp. 28/10), jolloin karhu viimeistään menee pesäänsä, *pihamiest-o.* pyhänmiesten-v., jolloin sulanveden kalastus päättyy.⁶

Viikonpäivien nimet ovat P *sodnâ-peäi'vi*, K *pğss^e-pei'v* (pyhäpäivä) sunnuntai, *vuoss-ar'lgâ* (1. arki, käännöslaina karjalasta), (E) *männudâht*

¹ Tämän aikamäärän FELLMAN lienee saanut GRAANILTA (Relation Eller En Fulkomblig Beskrifning om Lapparnas Vrsprung, s. 74), jolla on: »*Philippi Iacobi* eller Walbor Mässa, *kanta päivi*. Oikeamman selityksen antaa RHEEN (En kortt Relation öfver Lapparnes Lefwarne, s. 24) *Cante päive* = Urpo, ja hänen mukaansa SCHEFFERUS (Lapponia, s. 89): »dies Marci, quem appellat Cantepäive» (25/5). WIKLUNDIN mukaan oli ruotsinlappalaisilla kolme *Kantaa*, jotka käsittivät ajanjakson 23/4—6/5. Vrt. suom. k a n t t a i-, k a n t t a u s v i i k k o, jolloin tehtiin maanviljelystaikoja ja ennusteltiin säitä. Se oli helatorstaiviikolla. *Cante peive* < skand. g a n g - d a g [r], QVIGSTAD Nordische Lehnwörter im Lappischen, s. 163. — Jotkut utsjokiset tuntevat *kân'te-peäivîn*, mutt'evät muista sen merkitystä. — Fellman mainitsee viikonnimenä myös *dalviija(k)* 'talviyöt', mutta se ei ole tähän kuuluva.

² Ruotsin-Lapissa WIKLUNDIN mukaan *Orêk* eli *Varêt-vakko* on 13—19 p. elokuuta; samoin Koutokeinossa se on Perttulin edellä (QVIGSTAD SUSA III, s. 97).

³ Op. J. Guttormin tiedonanto.

⁴ N *mättusmes-vakko*.

⁵ Ruotsinlappaisilla on *Oarre-vakko* 15—21 p. lokakuuta, heilläkin *Talve Iijan* jälkeen (WIKLUND mt.), samoin Koutokeinossa *oarrt-vakko dalv²-idja-v:n* jälkeen (QVIGSTAD SUSA III, s. 97).

⁶ Tiedot Inarista maist. E. A. Virtasen muistiinpanemat. — Mainittakoon, että ruotsinlappalaisilla on nimet vuoden jokaiselle viikolle (WIKLUND, mt.). Koutokeinossa on nimet juhannusviikosta pyhänmiestenviikkoon (QVIGSTAD, mp.)

maanantai, *máneh-ar'gá* (myöhempi arki, käänöslaina karjalasta) tiistai, *kás'ká-váhk'ku*, K *kóalman-peí'v* (3. päivä) keskiviikko, *tuorástáh*, K *nellad-peí'v* (4. päivä) torstai, *peär'jádáh*, I *vás't-peí'v*, K (P) *vás't-peí'v* (< fastedag, ennen vanhaan paastopäivä), S *peätne'hts* (< ven.) perjantai, *lävvárdáh*, K *suve'ht* (< karj. < ven.) lauantai; *pásse-peäi'vi* on pyhäpäivä, *kárgas-p.*, K *vuaskás-p.* (< ven.) karkaus-p.

Vuotuisia juhla- ja merkkipäiviä on useita. Tornionlappalaisten suurimmat juhlat olivat 1600-luvulla juhannus, mikkeli ja pyhäinmiestenpäivä, vähäisempiä taas apostolien päivät; silloin he eivät tehneet työtä, vaan pukeutuivat juhlaaatteihin ja lukivat rukouksia.¹ Nykyään ovat päivistä tärkeimpiä seuraavat: *Oddá-peäi'vi* uudenvuodenpäivä, jolloin tarkataan sään enteitä. Loppiaisena (*löähppáš-p.*) saapuvat Enontekiön paimentolaiset tunturimaasta »outaan» eli havumetsään. Vähää ennen Paavonpäivää alkaa Inarissa aurinko jälleen näkyä; kun se punasi kodan huippua, riensi väki aurinkoa tervehtimään.² Kynttilänpäivänä (*kin'tál-p.*) keritään lampaista talvivilla. Laskiaista (*läs'kejš*)³ ei erikoisemmin vietetä. Mattina (*Mähhte-p.*) on talvi puolessa ja karhu kääntää kylkeänsä; »Matin pyryt», »M:n huonot säät». Maariana (*Märjá-p.*) lähtivät inarilaiset ennen vanhaan talvikylästään erillisiin »talvipaikkoihinsa». Osa Inarin ja Utsjoen kalastajalappalaisia suuntasi kulkunsa rannikolle meripyyntiin; Enontekiön porolappalaiset alkoivat 1700-luvulla »jutaa» metsämaasta Ruijaa kohti. »Jos ennen Maariaa suveaa, on kevät ankara ja pitkä, jos myöhemmin, niin lyhyt» (I). Maarian jälkeen, kun metsissä oli paksu lumi, hakeutuivat peurat tunturimaille. Silloin lähdettiin yhteispyyntiin lähes kuukauden ajaksi.⁴ Pitkäperjantai (*kuhkkes-peär'jádáh* ja pääsiäinen (*peässäs*) ovat suurimpia juhlia, jolloin kirkolle saavutaan miehissä. *Suvijáh*, I *suvvidž* ovat (<) *suviyöt*, Tiburtiuksen yö ja kaksi sen jälkeistä yötä.⁵ »Jos suviyö on kylmä, kestää kylmiä 27 vuorokautta» (U) tai »kestää kylmiä ainakin Yrjööni asti» (I). Yrjönä (*Irljän*) alkaa *kevät*, *kiddá* (U, toisten mukaan vasta Vappuna), silloin havaitaan kesän oireita (*keässe-nunús*): usein on sade

¹ TORNÆUS mts. 39.

² PAULAHARJU Taka-Lappia, s. 202.

³ Ruijanlapissa *Fastolaskaš-* 'paastonlaskiainen' (FRITS).

⁴ J. FELLMAN III, s. 488; IV, s. 59.

⁵ Ennen vanhaan arveltiin kahteen puoliskoon jakautuvan vuoden kesäjakson alkavan silloin. Vrt. N *Su(v)ö-iggjá* yöt huhtikuun 14., 15. ja 16. päivän jälkeen. NIELSEN *Lærebok i lappisk* II, s. 176: Ruijan-Lapissa suviyöt alkavat *gæsse-bæi'vinä* (14/4); niitä on yhdeksän, viimeinen Yrjönä. WIKLUND *Om lapparnes tideräkning*, s. 16: Ruotsin-Lapissa on *Suvidja* Tiburtiuksen päivänä 14/4.

ja »vesisuvi», koiraa ja hiihtäjää upottaa, mutta porot menevät vaikka »uimalla» ja pyrkivät hajalle; päiviä ilmestyy soille ja tuntureille, verkko lasketaan ensi kerran jokisulaan. Muinen Utsjoen porolappalaiset siirtyivät Yrjönä Ruijan puolelle, matkatessaan kesäksi rannikolle. »Jos Yrjön yö on kylmä, kylmää sitten 30 yötä», »millainen sää Yrjönä, sellainen on koko kevät» (I). Helatorstai on *hellu-tuorástáh* ja helluntai *helluðáh*. Vapusta (*Val'bor*) alkaa kevät (I). Jos sitä ennen suveaa, tulee pitkä kevät. »Jos hanhi nähdään ennen Vappua, ei talvisää kestä kauan» (I). »Vappuna saapuu aamulla västäräkki, illalla hanhi» (I, porolp.). Vapun jälkeen saapuvat hanhi, isokoskelo, sotka ja sorsat (I). Vapun jälkeen alkoi peuran kevätppyynti eli »vuongunta». Ristinpäivänä (*ruösmes* <skand.) syntyy ensimmäinen vasa; muinen enontekiöläiset siirtyivät silloin Ruijan rajan yli rannikolle »jutaessaan». Erkinä (*Er'ke*, I *Eiruh*) alkaa varsinainen kalastus, jolloin kuljetaan sulasta toiseen kymmenkunnan verkon kera (I, porolp.). Vapun ja Erkin välillä saapuvat viklat, kuovi, taivaanvuohi, suokukko, rastaat, käki, toisten mukaan myös västäräkki, Erkiltä meriteeri, pilkkasiipi, haapana, tavi, tunturisetka ja pikkukoskelo. Vasonta tapahtuu kahta puolta Erkkiä yli kuukauden kuluessa. Erkinä »käki kukkuu, vasa roukuu, vellimahla valuu, tuohi (tai paju) niloo ja harjus kutee» (I). Kuitenkin voi *Er'k-üd'dä* (Erkkiäijä) antaa myös kylmää säätä ja pyryä. Kesäkuun alussa saapuu pääskynen. Eskonpäivästä Olaviin kalastivat Sodankylän ja Kuolajärven lappalaiset Kemijärveä, aina 1700-luvun loppupuolelle saakka. »Juhannuksen (*mihtsámár*, I *jonssuh*) kovat säät», s.o. myrskyt (I); sen edellä puhaltavat ankarat pohjoistuulet, *jiegñá-väl'dem-piegkäh*, jäänottotuulet (I, por.). K e s ä (*keässi*) ja kesäkalastus alkaa juhannuksena; silloin nähdään ensimmäinen sääski, *ñunn'e-tšüöš'k^a* ('nokkasääski', K) on liikkeellä vaikka »kahden sauvan varassa». Silloin osa lappalaisia laskee porot kesälaitumelle; ennen tämä tapahtui jo toukokuussa, ja juhannukselta alettiin merkitä vasoja sekä koota poroja (E: vielä nytkin), jolloin saatiin ensimmäiset juustot. Enontekiön porolappalaiset saapuivat ennen vanhaan rannikolle viimeistään juhannusviikolla, ja inarilaiset palasivat rannikolta kalastamasta. »Juhannussää kestää Jaakkoon» (I, por.). Viikkoa ennen Jaakkoa (*Jäyäh-p.*) erotellaan porot »kaarteissa» (aitauksissa, E) ja inarilaiset aloittavat lypsykauden, Enontekiön porolappalaiset vasta Jaakon jälkeen. Ennen Jaakkoa on tehtävä pettutaakka ja »hillarove» (muuraintuokkonen), sillä myöhemmin ei puunkuori nilo (I). Jaakolta ruvetaan ampumaan vasoja peskinahkojen saamiseksi; silloin alkaa sääski vähetä. »Jaakon kovat säät», »Jaakolta heinä» (I), »Jaakon sää kestää Perttuliin» (I, por.). *Peädñáh-peäivih*, koiranpäivät, ovat 15—28 p. heinäkuuta, jolloin koirat vähän ennen mätäkuuta

ja sen alussa sairastelevat ja syövät heiniä paratakseen.¹ »Jos unikeonpäivänä on sade, sataa 7 viikkoa» (I). Olavinpäivänä (*Olsoh-p.*) olivat rannikolta palaavat porolappalaiset ennen vanhaan jälleen Utsjoen rajalla; Inarin porolappalaiset kokosivat »härkätokkansa» kahden puolen Olavia. Laurilta loppuu viimeistään »palkima» (*pālgāđāh*), jolloin lentävät syöpäläiset (»räkkä») ahdistelevat poroja pakottaen nämä alinomaa juoksentelemaan. TORNÆUKSEN mukaan alkoivat metsälappalaiset pyytää peuroja Laurilta ja jatkoivat siten Mikkeliin asti (v.l.). Perttulilta (*Pär^lde-p.*) alkaa s y k s y (*tšák^ltšá*); silloin maa alkaa aamuisin olla kuurassa ja ensimmäiset koivut kellastuvat. »Perttulin kovat säät» (I); silloin on sadetuulia ja tulvia. Tiira, käki, ja pääskynen lähtevät. Perttulin kahta puolta on sieniaika (*vīstá*), ja porot herkutellessaan pyrkivät hajautumaan outiin ja vuomiin. Perttulilta (viimeistään syyskuun puolimaissa) lähdettiin ennen syyspeuranpyyntiin eli »uurtokeinoon» tunturimaille. Nykyään alkaa silloin porojen »etso» sekä hirvaiden salvaminen ja teurastus. Tenolaiset muuttavat kesäpaikoistaan talviasuntoihinsa. »Perttulin sää kestää Mikkeliin» (I, por.), »millainen sää P:na, sellainen koko syksynä» (I). Syyskuussa lähtevät kahlaajat ja useimmat vesilinnut, puolivälissä västäräkki, lopussa rastas, sotka, koskelo ja hanhi.² Enontekiön porolappalaiset saapuivat Ruijasta ainakin syys-Matiksi (²¹/₉). Lehtipuut kellastuvat viimeistään syyskuun jälkipuoliskolla, jolloin seuraa »ruskan» (*ruš^lki*) aika; metsälintu on arka ja kala vetäytyy syvälle. Lehti putoaa pariviikkoisilla 'lehdenriistotuulilla' (*lās^ltá-riđđu*), jolloin sataa vettä ja räntää ennen Mikkeliä (*Mihk^lkālmás*); nyt seuraa *ur^lB^e* (I, K) »urvanaika». Siihen mennessä on enin osa poroja koottu; n. viikkoa ennen M:iä alkaa »rykimä» (*rāyāh*) eli porojen kiima. Mikkelistä alkaa t a l v i (*tāl^lvi*); sanotaankin: *Mihk^lkel-ād^ldā*, 'Mikko-äijä'. Lokakuun puolivälissä vallitsevat pohjoiset ja koilliset 'jäätymätuulet' (*kālbmem-piegkāh*); se on *kālmás-äi^lgi*, aikaa, jolloin vedet alkavat jäätyä. 14/10 on *tāl^lv-īđđá* (<) t a l v i y ö.³ Lokakuun lopulla rupeaa joutsenkin tekemään lähtöä viimeisenä muuttolinnuista.⁴ Pyhänmiestenpäivänä (*pihämēs* eli *hāllemás*) ja koko sitä edeltävänä Simon viikkona on usein märkää lauhaa (I *kol^lgō-ńāBBⁱ*). »Rykimä» päättyy vähää ennen p.o. päivää; siihen aikaan loppui myös uurtopyynti. Pyhänmiestenpäivänä tarkataan säitä. Utsjoen

¹ Monissa kielissä mätäkuun nimet palautuvat 'koiraa' merkitsevään sanaan; saksaksi mätäkuu on nimenomaan *Hundstage*.

² Muuttolintuja koskevat tiedot maist. E. A. Virtasen muistiinpanemat.

³ Ennen vanhaan arveltiin vuoden kesäpuoliskon silloin päättyvän.

⁴ Myös pulmusen sanotaan saapuvan ja lähtevän joutsenen seurassa; Fellmanin mukaan se tulee tunturista alas Mikkelinä pyryjä ennustaen ja muuttaa etelään pyhänmiesten aikaan.

porolappalaiset palasivat siihen aikaan rannikolta kotiseudulle. N. viikkoa ennen tuomiosunnuntaita päättyy poronlypsy. Samoihin aikoihin lopettivat vanhat peuramiehet »kiesiöimisen», s.o. peuranlihojen vedätyksen metsästä kotiin. Jouluaatto on *ruohtlta-peäi'vi*, joulu *juovläh*. Sen edellä inarilaiset siirtyivät ennen vanhaan talvikyläänsä. Ensimmäisestä joulupäivästä loppiaiseen tarkataan säitä (U).

Kreikanuskoisten kolttain kalenteri poikkeaa luonnollisesti monessa suhteessa edellisestä. Juhlapäivä on *prāzē'k*. Uusivuosi on heilläkin *odd-pe'i'v*; jos sen aattoyönä näkyy paljon tähtiä (Pa; S jos satelee lunta tähti-taivaalta), tulee hyvä marjavuosi. Loppiaisen on *vērest* (< karj. v i e r i s t ä < vedenristi[ntä]) tai *tšähtts^e-ris'täm-p.* 'vedenristimäpäivä', jolloin ennen käytiin *jordan*-avannossa kylmän kylvyn otossa. Joulun ja loppiaisen väliset illat olivat nimeltään *sil'd-jehkkea*; silloin 'kuunneltiin' kolmentienhaarassa tai lähteen luona *sil'd* -nimistä haltijaa. Jos joulun ja loppiaisen välillä puhaltaa merituuli tuoden lunta, tulee hyvä turskansaalis; jos uudestavuodesta loppiaiseen sataa lunta, saadaan runsaasti silliä.¹ *Treffan-p.*, p. Trifonin, Petsamon luostarin perustajan päivää vietetään helmikuun 1 p:nä. *Mai'd-päss-aaš'täm-p.*n aikaan, jolloin laskiaispaasto loppuu (helmikuun alkupuolella), keritään lampaista talvivilla. *Mai'd-neähttelinä* (< karj. m a i t o n e t ä l i), laskiaisviikolla, ajellaan talvikylän kentällä porovaljaikkojen vetämissä sanireissä. Laskiaisen ja pääsiäisen välillä pidetään 7-viikkoista suurpaastoa (*jön'n-päss^e*), jonka mukaan Kolttakönkällä nimitetään koko helmikuuta; paaston ajaksi sattuu useita juhlapäiviä, kuten *Jovdake-p.* (Eudokian-p.?), jolloin karhu kääntää kylkeään, *lazz^en-p.*, Maarian ilmestys-p., *spör-neähttel*, kiirasviikko (?) ja *strāšnvi-peätne'hts*, pitkäperjantai. Jos *lazz^en-p.* on kylmä, on seuraava kesäkin kylmä, ja päinvastoin. Joutsen saapuu tavallisesti *a.-p.*n aikaan. P.o. päivänä on noustava varhain eikä aterian jälkeen saa nukkua, muuten laiskistuu; keitellään suuria kaloja ja huvitellaan nuorten ja vanhojen, miesten ja naisten osallistuessa leikkeihin. Senjälkeen sinä viikonpäivänä, jona *a.-p.* oli, ei koko vuonna pidä aloittaa uutta työtä. Pääsiäisenä, joka yleensä sattuu huhtikuuhun, alkaa kevättalvi. Sitä ennen siirrytään talvikylästä kevätpaikkoihin. Ensimmäinen pääsiäispäivä on *ejj^e-p.*, P *ijj-p.* (< karj. ä i j ä p ä i v ä); muodoltaan se merkitsee 'isänpäivää', josta syystä toinen pääsiäispäivä on *jenn^e-p.* 'äidin-p.' Pääsiäisenä on lihansyönti jälleen sallittua; kylänväki soittelee vuoronperään tšasounan kelloja. Hanhi saapuu pääsiäisen jälkeen, vähän myöhemmin sotka ja kuikka, sitten koskelo, haapana ja merilintu, näiden jälkeen muut

¹ HARUZIN Russkie lopari, s. 207.

vesilinnut. *Rädne^{ts}* on vainajain juhla ensimmäistä pääsiäisenjälkeistä sunnuntaita seuraavana tiistaina. Helluntaista (*troits-p.*) alkaen ruvetaan siirtymään kevätpaikoista kesäaunnoille ja lampaista keritään kevävilla. Toukokuussa ovat Yrjön- eli Jyrin-p. (*Jōgor-* eli *Jōrgo-p.*) ja Nikolain- eli Miikkulan-p. (*Mihk^lka-p.*). Kevät alkaa Jyrkinä, jolloin rupeaa näkymään pälvimaata ja porot ryhtyvät vasomaan; ennen vanhaan paatsjokiset siirtyivät silloin talvikylästä kevätpaikkoihinsa ja päästivät härät vapauteensa. Miikkulasta alkaa kesä, samoin harjuksen, ahvenen ja hauen kutu sekä lohenpyynti rannikolla. »Jyrki tulee satein, Miikkula ruohoin» (Pa). Jyrin ja Miikkulan välillä saapuvat hanhi ja tiira (S). Juhannus (*Ervan-p.*) on kaksipäiväinen; 1:nen päivä on nimeltään *vuavitemmes E.* 'pääton Iivana' (Johannes Kastajan mestauksen muistoksi; silloin ei sovi syödä kalanpäitä). Petrinpäivänä (*Pēd^{ar}-p.*) 29/6 vietettiin Petsamon luostarissa suurta juhlaa. Pjanpäivästä (*Elle-p.*, 20/7) alkaa syyskesä; silloin lohenpyynti loppuu. *E.-peiv-ar^g* ('I.-päivänarki') on sen kahta puolta Petrinpäivästä alkaen. *Spāsse-p.* on Vapahtajan p. (первый спас, 1/8); silloin pidettiin Kolttakönkällä varsinainen kylänkokous. *Pōre^{ts}-p.* (< karj. p o h r o t s a < ven.) on Maarian kuolin-p., 15/8¹, jolloin alkaa s y k s y ja lehti rupeaa kellastumaan; nyt ryhdytään siirtymään syyspaikkoihin sekä kokoamaan poroja; lampaista keritään kesävilla. *Vēznāi* (< в о з | д в и ж е н и е к р е с т а), ristinpäivä 14/9 on poromiesten päivä, jonka jälkeen »rykimä» alkaa; se on myös metsänkävijän päivä ja vanhain erämiesten peurapäivä, jolloin keitetään poronlihaa ja riistaa, työtä tekemättä.² *Poxrāv-p.*, Maarian rukousjuhla 1/10, on sekin poromiesten merkkipäivä, koska »rykimä» nyt päättyy. Siitä alkaa t a l v i ja pikkusian kutu. Lehti putoaa *vēznāin* ja *poxrāv-p.*n välillä. Vuoden lopulla on joulupaasto ja sitten joulukuusi (*rostāv* < karj. r o š t u v a < ven., Pa *jāl^a* < norj.), jota varten saavuttiin asumaan talvikylään. Jos sataa lunta joulusta uuteenvuoteen, saadaan hyvästi »lotaa» (syöttikalaa, Pa).³ Vuoden viimeisenä päivänä kuljetaan pyytelemässä lähimmäisiä vastaan tehtyjä rikkomuksia anteeksi.⁴

Useilla viikoilla (*neähttel* < karj. n e t ä l i < ven.) on omat nimensä: *Vassle-peiv-neähttel* Vasilinpäivän-v. = uudenvuoden-v., *vērest-* eli *tšāddz^e-ristām-p.-n.*, *Treffan-p.-n.*, *Ōesse-p.-n.* Aleksin-p.-v., *Jovdake-n.*, *laaz^en-p.-n.*, *strāšnvi-p.-l.* *spōr-n.*, *eije-p.-n.*, *rädne^{ts}-n.*, *Jōrgo-p.-n.*, *Mihk^lka-*

¹ Vanhaa lukua, kuten muutkin kolttien aikamäärät, vaikka he nykyään noudattavatkin uutta lukua.

² PAULAHARJU Kolttain mailta, s. 139.

³ HARUZIN mp.

⁴ PAULAHARJU mt., ss. 138—40.

p.-n., *troitski-1.* *vozneseńńe-n.* helluntai-v., *ovtsad-peätnehts-n.* '9:nnen perjantain v.', *Ervan-p.-n.*, *Pèd^{ar}-p.-n.*, *Ell^e-p.-n.*, *spässe-p.-n.*, *põrehts-p.-n.*, *vēznai-n.*, *pozrāv-n.*, *vedenja-n.* ? ja *rostāv-n.* Lisäksi tulee kolme *pǝzz-aaštām-neähttelä*, 'pyhänlasku'- eli paastonlopettajaisviikkoa, eri aikoina vuotta.¹

Huomaamme edellisestä, että lappalaiset kuukauden nimet ovat enimmäkseen omaperäiset, mutta merkkipäivien ja viikkojen nimet yleensä naapurikansojen kalentereista lainatut.

Muinaisista riimukalentereista on edellä mainittu. Muutamien Inarin porolappalaisten kerrotaan käyttäneen pirkkaa (*tseähk'ke-muorrá* pykäläpuu), johon oli leikattu niin monta pykälää kuin oli päiviä määrättyyn poronerotustilaisuuteen; kunakin päivänä vuoltiin yksi pykälä pois. — Vuorokausi on *pirrá(l)m-peäivi* 'ympäryspäivä', *E jändur* < skand. Ajankulku nähdään päivän ja yön vaihtelusta, päivällä auringosta, yöllä varsinakin otavasta, seulasista ja kointähdestä. Huhtikuun puolivälistä syyskuun alkupuolelle aika nähdään kotipihassa siitä, minkä vaaran, männyn tms. päällä aurinko kulloinkin on. Aika on kuitenkin alkuaan muka katsottu kellosta (I). Tähdistä tarkataan ajankulkua öisin, muulloin paitsi kesällä. Otavan keula on illalla menossa pystyyn, keskiyöllä tähtiryhmä on taivaan laella pohjan puolella suorassa asennossa, aamulla se kääntyy itään alkaen laskeutua, pyrstön noustessa ylös; seulaset ovat illalla klo 6 koillisessa, keskiyöllä etelässä, aamulla klo 7—8 lännessä (S). Tammikuussa otava sijaitsee keskiyöllä idässä, aamuyöstä kaakossa, aamulla keski-taivaalla, huhtikuussa keskiyöllä kaakossa, aamulla luoteessa (I).² Vuoden pimein aika, »kaamo aika» (*skab'má* < norj.) on marraskuun lopusta Heikkiin (19/1).³ Silloinkin sentään näkyy keskipäivällä etelässä päivän kajo. Jos aurinkoa ei näy, voi ajankulkua seurata porojen syönti- ja lepohekistä, niillä kun on »makaus» (*liv-äi'gi*) tavallisesti neljä kertaa vuorokaudessa: keskipäivällä ja -yöllä sekä n. klo 6 aamuin ja illoin. Myös omasta vedenheitostaan tietää ajan: aamulla herätessä, illalla maata pannessa ja kahdesti päivällä n. 5 tunnin välein. *Kāránás-idih* 'kaarneen aamu' on n. klo 5—6 aamulla; lappalainen nukkuu yleensä pitkään, sillä nukkumaanmeno tapahtuu myöhään, liki sydänyötä, joskus pikkutunneillakin, sitten kuin pääateria, runsas liha- tai kalakeitto on nautittu. *Veäi'ge-vuorru* 'puhdevuoro', s.o. iltapaimennus, on klo 17—23, *iddá-v.* 'yövuoro' klo 23—11 (kesällä 10), sitten on *šil'j-äi'gi* 'siljo'- eli piha-aika, jolloin tokka tuodaan

¹ Maist. E. A. Virtasen muistiinpano.

² Maist. E. A. Virtasen muistiinp.

³ NIELSEN Lappisk ordbok: marraskuun puolivälistä tammikuun alkupuolelle.

aamusyötön jälkeen »laavun» (paimenteltan) luo »päivämakaukseen» (I, por.). — Tunti on *tiibmá*, E. *tiibmu*, joka merkitsee myös 'kelloa'; samoin K *tšies's* (< ven.) tunti, pl. *tšies* kello. Lyhyt tuokio määritellään esim.: *pii'po-tsáhk'ke'tám-pod'dá* 'piipunsytytyshetki', vähän pitempi aika *kä'fe-vuoš'sám-p.* 'kahvinkeittohetki'.

Ihmisikä jakautuu seuraavasti: *männävuohdá*, lapsuus, 15. ikävuoteen, *nuorrávuohdá*, nuoruus, naisella 20., miehellä 22. vuoteen, sitten ihminen on täysi-ikäinen, »raavas» (*rāvīs*); *kás'k-áhkki*, keski-ikä, käsittää vuodet 30—40, *póaresvuohdá*, vanhuus, alkaa tavallisesti jo 50 vuoden iässä; vanhuuden heikkous on *póaris männävuohdá*, vanha lapsuus. Alaikäiset ovat yhteisnimellä *nuoráb-keär'di* 'nuorempi kerta', nuoriso *nuorrá-k.* 'nuori k.', aina 40. ikävuoteen, siitä eteenpäin *póares-k.* 'vanha k.' 30. vuodesta alkaa *jierbm-áhkki* 'järki-ikä'. Miespolvi on *puol'vãdáh*. Ihmisikä (*áhkki*) laskeaan 60—72 vuodeksi; se on kuusi kertaa pitempi kuin koiranikä (*áldár*). A ja I lla on lapin kielessä kolmekin eri nimitystä, joista varsinainen on *ái'gi* (< suom.). *Pod'dá* merkitsee 'epämääräistä aikaa', myös 'hetkeä', *bāle* (gen.-akk.), *bállái* (ill.) 'määrättyä aikaa, kestoa', esim. *tám bāle go* 'sill'aikaa kuin', K *mū bālē* 'minun aikani, läsnäollessani'. Kuolanlapissa *pälle* tarkoittaa 'aikaa yleensä', ja se lieneekin alkuperäinen 'aikaa' merkitsevä sana lapissa; *pod'dákin* (< **pon'dá*) puuttuu Kuolan murteista.

T. I. Itkonen.